

УДК 347.4 : 330.322

Олена Чабан,*канд. юрид. наук,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Львівської комерційної академії*

КЛАСИФІКАЦІЯ ДОГОВОРІВ, ЩО ОПОСЕРЕДКОВУЮТЬ ЗДІЙСНЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙ

У статті розглядається юридична характеристика окремих договорів, що опосередковують здійснення інвестицій, пропонується класифікація інвестиційних договорів за спеціальними критеріями.

Ключові слова: інвестиційна діяльність, форма здійснення інвестицій, правовий статус інвестора, об'єкт інвестиційної діяльності.

Необхідність класифікації інвестиційних договорів (контрактів) розглядається як у теоретичному, так і прикладному аспектах. Кожен інвестиційний договір (контракт) має певні особливості щодо визначення прав і обов'язків сторін, належних умов виконання та правових наслідків невиконання чи неналежного виконання договору. Класифікація інвестиційних договорів (контрактів) сприяє вдосконаленню правового регулювання договірних форм здійснення інвестицій.

Серед праць учених, які досліджували особливості здійснення інвестицій на підставі договорів, заслуговують на увагу роботи В. Коссака, О. Вінник, О. Сімсон, О. Коморного, В. Луця, О. Кібенко, Р. Шишки, О. Блажівської, В. Кафарського, О. Антипової, Н. Дороніної, В. Васильєвої й інших. Незважаючи на ґрунтовні дослідження особливостей інвестиційних договорів, потребують уточнення окремі критерії поділу та визначення видів договорів, на підставі яких здійснюється інвестиційна діяльність.

Метою цієї статті є класифікація договорів, що опосередковують здійснення інвестицій, за загальними та спеціальними критеріями.

Класифікація договорів дихотомічним способом здійснюється з урахуванням того, що договір є правочином і використовуються різні критерії для його видового поділу. Згідно з ч. 4 ст. 202 Цивільного кодексу (далі – ЦК) України дво- чи багатостороннім правочином є погоджена дія двох або більше сторін. Як зазначає О. Дзера, такий поділ

правочинів поставлено в залежність від того, скільки осіб (суб'єктів цивільних правовідносин) вчиняють дії, спрямовані на виникнення, зміну чи припинення цивільних правовідносин – одна, дві чи більше [1, с. 333]. На думку О. Вінник, є варіанти багатосторонніх договорів щодо: кількості сторін з різними функціями – договір фінансового лізингу; численності сторін з однаковими функціями, ілюстрацією чого може бути договір про спільне інвестування за участю кількох інвесторів; наявності на боці однієї сторони кількох осіб – співвиконавців [2, с. 183]. Як зазначає В. Коссак, багатосторонні договори слід відрізнити від двосторонніх договорів із множинністю осіб у зобов'язанні на стороні кредитора та боржника [3, с. 528].

Згідно з ч. 2 ст. 4 Закону України «Про угоди про розподіл продукції» від 14.09.1999 р. (з наступними змінами) угода про розподіл продукції може бути двосторонньою чи багатосторонньою, тобто її учасниками можуть бути декілька інвесторів за умови, що вони несуть солідарну відповідальність за зобов'язаннями, передбаченими такою угодою. Інші інвестиційні договори також є двосторонніми або багатосторонніми правочинами.

Згідно з ч. 2 ст. 626 ЦК України договір є одностороннім, якщо одна сторона бере на себе обов'язок перед другою стороною вчинити певні дії або утриматися від них, а друга сторона наділяється лише правом вимоги, без виникнення зустрічного обов'язку щодо першої сторони. Договір є двостороннім, якщо правами й обов'язками наділені обидві сторони договору (ч. 3 ст. 626 ЦК України). Двосторонні договори в науковій літературі називають взаємними [3, с. 527] або зустрічними

[4, с. 20; 5, с. 25]. До договорів, що укладаються більш як двома сторонами (багатосторонні договори), застосовуються загальні положення про договір (якщо це не суперечить багатосторонньому характеру цих договорів).

На думку О. Сімсон, інвестиційний договір, безумовно, є двостороннім (або зустрічним) [4, с. 20]. Поділяємо цю точку зору, оскільки кредитний договір, угода про розподіл продукції, концесійний договір, договір купівлі-продажу основних фондів є двосторонніми (правами й обов'язками, що мають зустрічний характер, наділені обидві сторони). Як справедливо зазначає О. Блажівська, договір про спільну діяльність є багатостороннім, якщо його укладають три чи більше учасника. При цьому у них виникає однаковий обов'язок діяти спільно для досягнення певної мети і кожна сторона має право вимагати від інших відповідних дій, спрямованих на досягнення мети. Якщо учасниками договору є дві особи, то він вважається двостороннім, але волевиявлення учасників спрямоване на досягнення спільної мети [6, с. 44].

Залежно від моменту укладення договори поділяють на консенсуальні та реальні. У випадках, коли для укладення договору достатньо тільки згоди сторін з усіх істотних умов у належній формі, договір вважається консенсуальним. Якщо відповідно до акта цивільного законодавства для укладення договору необхідні також передавання майна або вчинення іншої дії, договір є укладеним з моменту передавання відповідного майна або вчинення певної дії (ч. 2 ст. 640 ЦК України). Так, В. Коссак зазначає, що інвестиційні договори можуть бути лише консенсуальними [7, с. 66–67]. На думку О. Сімсон, момент укладення інвестиційного договору збігається з моментом досягнення згоди з усіх істотних умов у письмовій формі [4, с. 20].

Ми підтримуємо погляди вчених щодо консенсуальної моделі інвестиційного договору (контракту), на підставі якого виникає зобов'язання, але вважаємо за необхідне зазначити, що в чинному законодавстві є певні колізії щодо реальності чи консенсуальності договорів інвестиційного характеру. Згідно із ст. 1 Закону України «Про концесії» від 16.07.1999 р. (з наступними змінами) концесійний договір є реальним правочином. О. Дзера вважає, що у цивільному законодавстві не завжди чітко проводиться поділ договорів на консенсуальні та реальні. Однією з підстав для такого розмежування може слугувати законодавча конструкція визначення поняття того чи іншого договору [1, с. 335]. У Законі України «Про концесії» визначено, що договір концесії – це договір, відповідно до якого уповноважений орган виконавчої влади чи орган місцевого самоврядування (кон-

цесідавець) надає на платній і строковій основі суб'єкту підприємницької діяльності (концесіонеру) право створити (побудувати) об'єкт концесії чи суттєво його поліпшити та (або) здійснювати його управління (експлуатацію) з метою задоволення громадських потреб. Однак ст. 9 цього Закону передбачено, що концесійний договір вважається укладеним з дня досягнення домовленості з усіх істотних умов і підписання сторонами тексту договору. З цієї норми випливає, що договір є консенсуальним.

Реальний характер договору вказує на те, що він вважається укладеним з моменту передавання відповідного майна або вчинення певної дії. Якщо припустити реальну модель концесійного договору, як це визначено ст. 1 Закону України «Про концесії», то обов'язку надати право створити (побудувати) об'єкт концесії чи суттєво його поліпшити та (або) здійснювати його управління (експлуатацію) у концесідавця немає, оскільки до моменту такого передавання не виникає зобов'язання. Однак згідно з ч. 1 ст. 17 Закону «Про концесії» концесідавець має право надавати виключне право на створення (будівництво) та (або) управління (експлуатацію) об'єкта концесії. Згідно з ч. 2 ст. 17 зазначеного Закону концесідавець зобов'язаний передати концесіонеру об'єкт концесії у стані та строки, передбачені концесійним договором. Якщо концесідавець у строки та на умовах, визначених у концесійному договорі, не передасть об'єкт концесії, концесіонер має право вимагати від концесідавця передачі об'єкта концесії та відшкодування збитків, завданих затриманням передачі, або вимагати розірвання концесійного договору і відшкодування збитків, зумовлених невиконанням концесійного договору.

Згідно з ч. 1 ст. 4 Закону України «Про угоди про розподіл продукції» відповідно до угоди про розподіл продукції одна сторона – Україна (далі – держава) доручає іншій стороні – інвестору на визначений строк проведення пошуку, розвідки та видобування корисних копалин на визначеній ділянці (ділянках) надр і ведення, пов'язаних з угодою робіт, а інвестор зобов'язується виконати доручені роботи за свій рахунок і на свій ризик із наступною компенсацією витрат і отриманням плати (винагороди) у вигляді частини прибуткової продукції. Ця норма свідчить про те, що договір про розподіл продукції є реальним. Однак однією з істотних є умова про надання ділянки надр, і договір укладається на конкурс. Як зазначає О. Коморний, договір про розподіл продукції є консенсуальним [5, с. 23].

Інвестиційний характер має кредитний договір, за яким здійснюється кредитування

основних фондів. За моментом виникнення прав та обов'язків цей договір також є консенсуальним.

На думку О. Блажівської, якщо спільна діяльність здійснюється на основі об'єднання вкладів учасників (договір простого товариства), то договір може укладатися як консенсуальний, так і реальний. Реальна модель договору простого товариства не суперечить загальним засадам цивільного законодавства [6, с. 30].

Правочини поділяються на *каузальні* й *абстрактні*. Каузальними є правочини, у яких безпосередньо визначена підстава їх укладення, обумовлена наміром (метою) досягати конкретного юридичного результату (придбати майно у власність, одержати майно в оренду, одержати грошові кошти в позику, дати підряднику замовлення на виготовлення речі тощо). Абстрактними є правочини, які зберігають юридичну силу тоді, коли підстава їх укладення взагалі відсутня або коли вона не є обов'язковою (наприклад, вексель, батьківська гарантія) [1, с. 337]. Договори, спрямовані на здійснення інвестицій, є каузальними.

Договори можуть бути *неризикові* (*мінові*) та *ризикові* (*алеаторні*). Критерієм такого поділу є залежність досягнення правового результату від обставини невідомої, випадкової. О. Сімсон зазначає, що оскільки в інвестиційному договорі існує розрив у часі між моментом укладення договору та моментом його виконання, тобто досягнення поставленої мети, а характер самої мети пов'язаний в основному з отриманням прибутку, такий договір слід віднести до ризикових [4, с. 21]. Інвестиційні договори є ризиковими (алеаторними), сторони несуть інвестиційний ризик.

За наявності особливого характеру відносин між сторонами цивільно-правові договори є фідучіарними правочинами. Одним із вагомих аргументів фідучіарного характеру договору про спільну діяльність, на думку О. Блажівської, є те, що досягнення певного спільного правового результату вимагає узгодженості дій усіх учасників, а така узгодженість досягається за наявності саме довірчих відносин. Необхідно бути впевненим, що учасник спільної діяльності діятиме не у власному, а загальному інтересі [6, с. 36–37]. Вважаємо, що інвестиційні договори, крім договорів про спільну інвестиційну діяльність, не мають фідучіарного характеру, оскільки кожна із сторін має власну мету, інтереси сторін не тотожні. Наприклад, за договором концесії концесіодавець має на меті розвиток об'єктів державної чи комунальної власності, а концесіонер зобов'язується вкладати інвестиції в об'єкти інвестиційної діяльності.

Залежно від визначеності строку дії договору є з визначеним і невизначеним строком дії. Так, згідно з ч. 1 ст. 9 Закону України «Про концесії» концесійний договір укладається на строк, визначений у договорі, який має бути не менше 10 років і не більше 50 років. Строк дії угоди про розподіл продукції визначається сторонами, однак не може перевищувати 50 років з дня її підписання (абзац 1 ч. 1 ст. 14 Закону України «Про угоди про розподіл продукції»). Кредитний договір є договором з визначеним строком дії. Погоджуємося з О. Блажівською, що місце договору про спільну діяльність у цій характеристиці правочинів не можна визначити однозначно, тому що він може укладатися як із зазначеним строком дії, так і без [6, с. 36].

Наступною характерною ознакою договорів є їх поділ на *відплатні* та *безвідплатні*. Такий поділ здійснюється за критерієм наявності зустрічного надання певного блага. ЦК визначає презумпцію оплатності договору. Договір може бути безоплатним, якщо це передбачено самим договором або законом. Безоплатність може впливати із суті договору [3, с. 528]. Договір вважається відплатним, якщо майновому наданню певного блага однієї сторони відповідає еквівалентне надання певного блага другою стороною, тобто задовольняються майнові інтереси сторін. Так, за надані концесійні права концесіонер зобов'язаний сплачувати концесійні платежі. Згідно з ч. 1 ст. 12 Закону України «Про концесії», концесійний платіж вносить концесіонером відповідно до умов концесійного договору незалежно від наслідків господарської діяльності. Також відплатними є кредитний договір, договір купівлі-продажу основних фондів. На думку О. Блажівської, специфіка договору про спільну діяльність полягає, в основному, у тому, що сторони отримують блага в результаті спільної діяльності, а не від іншої сторони за договором [6, с. 34–35]. Підтримуємо позицію вчених щодо відплатності інвестиційних договорів (контрактів), крім договорів про спільну інвестиційну діяльність, які не можна класифікувати за критерієм наявності зустрічного надання певного блага.

Інвестиційні договори можна поділити на види за таким спеціальним критерієм як форма здійснення інвестицій. Цією ознакою зумовлюються особливості правового регулювання правовідносин, що виникають із таких договорів. Вважаємо, що залежно від форми здійснення інвестицій інвестиційні договори поділяються на: договір простого товариства (спільна діяльність); договір купівлі-продажу цінних паперів (придбання цінних паперів); кредитний договір (кредитування з метою інвестиційної діяльності); договір концесії (пе-

редання майнових прав на умовах концесії); ліцензійний договір (передання майнових прав інтелектуальної власності з метою інвестиційної діяльності); договір купівлі-продажу частки (паю) у статутному (складеному) капіталі юридичної особи (придбання корпоративних прав); договір купівлі-продажу основних фондів (придбання майна у власність із метою інвестиційної діяльності); угода про розподіл продукції. Зважаючи на те, що в інвестиційному законодавстві не передбачений вичерпний перелік форм здійснення інвестицій, то інвестиційна діяльність може провадитися на підставі й інших договорів.

Окрема форма здійснення інвестицій може опосередковуватися різними видами договорів, що належать до одного або різних типів цивільних договорів. Придбання майна у власність із метою інвестиційної діяльності може здійснюватися на підставі договору купівлі-продажу основних фондів, договору купівлі-продажу об'єкта приватизації, договору купівлі-продажу підприємства як єдиного майнового комплексу. Придбання корпоративних прав опосередковується засновницьким договором, договором купівлі-продажу частки (паю) у статутному (складеному) капіталі юридичної особи, договором купівлі-продажу акцій.

Спеціальним критерієм класифікації інвестиційних договорів є *державна належність інвестора*, що впливає на правовий режим інвестиційної діяльності, здійснюваної за договором. Інвестиційні договори можна поділити на договори: укладені за участю іноземного інвестора; укладені за участю національного інвестора.

На думку О. Сімсон, *залежно від матеріального об'єкта (виду інвестицій) класифікуються договори на інвестування*: майна, що належить інвестору на праві власності; майнових прав; прав інтелектуальної власності [4, с. 21]. З метою вдосконалення цього поділу пропонуємо інвестиційні договори поділяти на: договори, спрямовані на інвестування грошових коштів; договори, спрямовані на інвестування рухомого майна та нерухомого майна; договори, спрямовані на інвестування прав користування майном; договори, спрямовані на інвестування цінних паперів; договори, спрямовані на інвестування корпоративних прав; договори, спрямовані на ін-

вестування грошових вимог; договори, спрямовані на інвестування права на вимоги виконання договірних зобов'язань; договори, спрямовані на інвестування майнових прав інтелектуальної власності; договори, спрямовані на інвестування прав на здійснення господарської діяльності тощо.

Класифікувати інвестиційні договори можна за *об'єктом інвестиційної діяльності* на: договори, спрямовані на інвестування у нерухоме майно; договори, спрямовані на інвестування у рухоме майно; договори, спрямовані на інвестування у майнові права; договори, спрямовані на інвестування у корпоративні права; договори, спрямовані на інвестування у цінні папери; договори, спрямовані на інвестування у майнові права інтелектуальної власності; договори, спрямовані на інвестування у підприємство як єдиний майновий комплекс тощо.

Проведений аналіз дозволяє зробити **висновок**, що договори, які опосередковують здійснення інвестицій, є двосторонніми, консенсуальними, каузальними, ризиковими, з визначеним і невизначеним строком дії, відплатними (крім договорів про спільну інвестиційну діяльність, які не можна класифікувати за критерієм наявності зустрічного надання певного блага). Важливими спеціальними критеріями класифікації інвестиційних договорів є форма здійснення інвестицій і державна належність інвестора, що впливає на правовий режим інвестиційної діяльності, здійснюваної за договором.

Список використаних джерел

1. *Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України*: У 2 т. / За ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. – К., 2011. – Т. 1. – 808 с.
2. *Вісник О. М.* Інвестиційне право. – К., 2009. – 616 с.
3. *Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України* / За ред. В. М. Коссака. – К., 2008. – 992 с.
4. *Сімсон О.* Существенные условия и классификация инвестиционных договоров // Підприємництво, господарство і право. – 2001. – № 3. – С. 18–21.
5. *Коморний О.* Правове регулювання розподілу продукції: цивільно-правові аспекти. – К., 2006. – 168 с.
6. *Блажівська О. Є.* Договір про спільну діяльність: дис. ... канд. юрид. наук. – Л., 2007. – 232 с.
7. *Коссака В. М.* Правові засади іноземного інвестування в Україні. – Л., 1999. – 244 с.

Стаття надійшла до редакції 23.06.2015 р.

In the article research is devoted to the legal characteristic of individual contracts, mediating investment. The classification of investment contracts on specific criteria has been determined.

В статті розглядається юридична характеристика окремих договорів, опосередкують здійснення інвестицій, пропонується класифікація інвестиційних договорів на основі спеціальних критеріїв.

